

Т. Б. Козак

**ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНОЇ
КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ**

Досліджено комунікативну культуру як необхідну складову професіоналізму майбутнього фахівця; виявлено основні фактори, що зумовлюють доцільність уживання певних освітніх заходів для її розвитку й вдосконалення.

Ключові слова: комунікативна культура, зміст та структура комунікативної культури, складові й компоненти комунікативної культури, рівень сформованості комунікативної культури.

Исследовано коммуникативную культуру как необходимую составляющую профессионализма будущего специалиста; определены основные факторы, которые определяют целесообразность осуществления определенных образовательных мероприятий по ее развитию и усовершенствованию.

Ключевые слова: коммуникативная культура, содержание и структура коммуникативной культуры, составляющие и компоненты коммуникативной культуры, уровень формирования коммуникативной культуры.

The communicative culture as the essential component of professionalism of a future specialist is investigated in this article. There are discovered the main factors that determine the feasibility of using certain educational measures for its development and improvement.

Key words: communicative culture, contents and structure of communicative culture, components of communicative culture, standard of communicative culture formation.

Глобалізація соціально-економічних, політичних, наукових, культурних процесів, стрімкий розвиток міжнародних зв'язків, інтеграція до європейського освітнього простору свідчать про необхідність перерозподілу ціннісних орієнтирів і мотивації у системі освіти. В умовах сьогодення студенти вищої школи є недостатньо підготовленими до спілкування, адже рівень сприйняття інформації у кожної людини є різним, як наслідок, виникають бар'єри спілкування, спостерігається тенденція до невміння правильно висловлювати свою точку зору, передбачати пове-

дінку і вчинки співрозмовника, мотивувати та аргументувати свою позицію, спілкуватися з людьми незалежно від віку та професії. Усе це свідчить про низький рівень комунікативної культури студентської молоді.

Проблема комунікативної культури стала предметом активних наукових досліджень лінгвістів (Я. Головацький, О. Потебня, В. Сімович та ін.), починаючи з кінця ХІХ ст. В умовах сьогодення основні аспекти культури комунікації висвітлено у працях вітчизняних та зарубіжних науковців (Н. Бабич, Ф. Бачевич, Ю. Ємельянов, С. Знаменська, Е. Кравченко, О. Корніяка, Л. Паламар, Л. Пономаренко та ін.).

У ході дослідження з'ясовано, що упродовж останніх десятиліть не припиняються дискусії стосовно найбільш точного визначення терміну «комунікативна культура».

Так, вітчизняний науковець О. Корніяка трактує термін «комунікативна культура» як морально-зорієнтований засіб спілкування, спрямований на афективно-інформаційний обмін між людьми, який опосередковує їх взаємовплив і взаємодію, уможливорює міжособистісне сприйняття й взаєморозуміння [3]. На думку дослідника, комунікативна культура – це довершена готовність і спроможність особистості до спілкування з оточенням [3].

Російська дослідниця С. Знаменська розглядає комунікативну культуру як специфічний спосіб організації спілкування та зауважує, що культура комунікації характеризується наявністю власних комунікативних здібностей, ставленням до співбесідника як до цінності, вивченням його індивідуальних особливостей, умінням володіти комунікативною ситуацією та наявністю системи комунікативних норм і правил [2, с. 28–31].

Дещо іншої точки зору дотримується дослідник Ю. Ємельянов, котрий стверджує, що комунікативна культура – це сукупність знань, умінь і навичок спілкування, які набувалися людиною у ході природної соціалізації, навчання і виховання; це складна особистісна характеристика, що включає психологічні знання, комунікативні здібності, уміння, навички та певні властивості особистості (характер, темперамент, емоційний стан), які виявляються під час спілкування з людьми [1, с. 70–72].

Учений Е. Кравченко розглядає комунікативну культуру як

комплекс знань, умінь і навичок, що формуються у ході міжособистісного спілкування та виявляються у ставленні до співрозмовника, в умінні контролювати й регулювати свою мовленнєву поведінку, коректно аргументувати свою позицію тощо [4, с. 37–39].

Отже, ґрунтуючись на результатах вітчизняних та зарубіжних досліджень, ми дійшли висновку, що комунікативна культура – це сукупність знань, умінь, навичок, моральних і етичних норм, які забезпечують коректне та невимушене використання мови з метою спілкування; це система ознак та властивостей, що свідчать про комунікативну досконалість мовлення.

Мета дослідження полягає у вивченні та узагальненні особливостей комунікативної культури студентів вищих навчальних закладів України.

Мета дослідження зумовила постановку таких завдань:

- 1) встановити взаємозв'язок між культурою та мовою;
- 2) виокремити й охарактеризувати структуру комунікативної культури майбутнього фахівця;
- 3) виявити основні бар'єри у спілкуванні та визначити шляхи їх подолання.

Основною складовою комунікативної культури фахівця є мова. Співвідношення та тісний взаємозв'язок мови і культури є очевидним. Мова – дзеркало культури, у якому відбивається не лише реальний світ, що оточує людину, умови її життя, але й менталітет, спосіб життя, традиції, звичаї, система цінностей, світобачення цілого народу. Мова є також скарбницею культури, яка зберігає культурні цінності у лексиці, граматиці, фольклорі, художній і науковій літературі тощо. Мова – носій культури, що передає з покоління в покоління скарби національної спадщини. Вивчаючи рідну мову, діти опановують разом з нею і узагальнений культурний досвід попередніх поколінь. Вона є також знаряддям та інструментом культури, що формує її носія, через культуру народу, який застосовує цю мову як засіб спілкування.

Зазначимо, що мова не може існувати поза культурою. Вона, як один з видів людської діяльності, є складовою культури, яка трактується як сукупність результатів людської діяльності у різних сферах життя людини (виробничій, суспільній, духовній). Отже, мова – потужне знаряддя, яке формує людський потік

в етнос, що утворює націю через збереження і передачу культури, традицій, суспільної самосвідомості цього мовного колективу.

Однак зауважимо, що простого володіння мовою не достатньо для повноцінного професійного комунікативного спілкування. Адже кожна окрема людина є носієм певної культури, оскільки вона засвоює певні знання, набуває вмінь та навичок, необхідних для оволодіння обраною професією завдяки лише їй притаманним особливостям інтелектуально-пізнавальної сфери (пам'ять, увага, мислення, відчуття, сприйняття, уява та ін.), характеру та темпераменту.

У контексті здійсненого дослідження вважаємо за необхідне виокремити структуру комунікативної культури майбутнього фахівця. Вітчизняний науковець Л. Пономаренко включає до неї такі основні складові [5]:

1) *індивідуально-особистісну*, компонентами якої є індивідуальні особливості особистості (темперамент, характер, здібності, інтелектуально-пізнавальна сфера, екстравертованість / інтровертованість та ін.) та її прижиттєві надбання (ідеали, установки, цінності, моральні якості, етичні норми);

2) *мотиваційно-вольову*, яка охоплює потребово-мотиваційний (потреби в пізнанні й самопізнанні, в оцінці інших людей, у спілкуванні, самоствердженні, самовдосконаленні, самовираженні; мотивація досягнення успіху й уникнення невдач; спрямованість особистості на своє «Я», на комунікативний контакт, на справу) та емоційно-вольовий компоненти (самоконтроль, емоційна стійкість, емоційна культура (культура прояву емоцій), уміння уникати конфлікту або ефективно виходити з нього);

3) *соціально-комунікативну*, яка включає соціально-психологічний (емпатія, сприйняття себе та інших, уміння бути потрібним, рефлексивність, усвідомлення соціальної ролі й манери поведінки, узгодженої з цією роллю) та індивідуально-комунікативний компоненти (взаємозв'язок, взаєморозуміння; уміння встановлювати й підтримувати контакт, зворотній зв'язок; мовна компетентність, культура мислення і мови, мовленнєва активність; комунікативні знання, уміння та навички) [5]. Зазначені складові структури взаємодоповнюють одна одну та впливають на якість комунікативної культури майбутнього фахівця.

Відзначимо, що для успішної самореалізації особистості

у професійній сфері комунікативна культура має бути притаманна фахівцям усіх профілів (гуманітарного, економічного, технічного тощо).

Упродовж останніх десятиліть особливо гостро постають питання бар'єрів у спілкуванні, що негативно впливають на професійну діяльність фахівців. Вітчизняний дослідник Г. Чайка трактує термін «бар'єри у спілкуванні» як перепони, які перешкоджають правильному сприйняттю іншої людини та взаєморозумінню з нею. Розуміння природи цих бар'єрів та вміння їх усувати допомагає встановленню доброзичливих взаємин та ефективному спілкуванню [6].

Важливого значення у цьому контексті набуває виокремлення та аналіз причини, через яку виник той чи інший бар'єр, оскільки це дасть змогу уникати конфліктних ситуацій або вносити корективи в подальше спілкування. Ще важливішим, на нашу думку, є вміння передбачати виникнення можливих бар'єрів і будувати тактику їх запобігання.

Зупинімося більш детально на класифікації бар'єрів у спілкуванні. Дослідник Г. Чайка виокремлює такі бар'єри:

1) *психологічні*, що є наслідком прояву індивідуальних характеристик особистості (темперамент, характер, установка, мотивація, пам'ять);

2) *конфліктні*, які виникають унаслідок зіткнення протилежних поглядів;

3) *емоційні*, коли людина у процесі спілкування із співрозмовником керується своїми емоціями, симпатією чи антипатією, а не об'єктивним, неупередженим ставленням;

4) *моральні*, що виникають унаслідок різних етичних міркувань, поглядів тощо;

5) *інтелектуальні*, що полягають у різних рівнях інтелекту співрозмовників та виникають унаслідок особливостей сприйняття інформації, мислення, пам'яті тощо;

б) *соціальні* – виникають унаслідок приналежності людей до різних соціальних спільнот (за віком, статтю, національністю, мовою, професійними інтересами тощо).

Зауважмо, що впродовж останніх років особливої актуальності набуває проблема спілкування з іноземними партнерами (міжкультурна комунікація). Студенти та випускники вищих

навчальних закладів виявляються неготовими до спілкування з іноземцями. Такі бар'єри у спілкуванні зумовлені національними, культурними та мовними особливостями.

Відзначимо, що викладачі вищих навчальних закладів мають усіляко допомагати студентам долати бар'єри у спілкуванні з громадянами інших держав. Основними завданнями викладачів на цьому етапі є, на нашу думку, навчити студентів:

- поважати історію, традиції, звичаї інших народів;
- розуміти як ті чи інші національно-психологічні та культурні особливості позначаються на менеджменті конкретної країни, корпорації;
- розвивати постійний інтерес до вивчення культури того народу, з представниками якого доведеться вести справи. Адже людина повинна будувати своє спілкування з вихідцями з інших культур з огляду на знання специфіки цих культур з метою запобігання можливих непорозумінь, дискримінації та виникнення культурних стереотипів. Через це важливе значення має впровадження на заняттях, зокрема іноземної мови, низки методів, які б сприяли усуненню бар'єрів у спілкуванні, навчали студентів культурі комунікації, розвивали вміння висловлювати та обстоювати власні позиції. До таких методів, на нашу думку, варто віднести: метод навчальної дискусії, ділової гри, «Pro і Contra дебати», метод створення проблемних ситуацій тощо.

Зауважмо, що важливою передумовою застосування цих методів у навчально-виховному процесі є самостійне формулювання студентами проблеми на основі постановки проблемних запитань і пізнавальних завдань, пошук шляхів її розв'язання через висунення гіпотез, вирішення проблеми і перевірка одержаних результатів.

Ці методи мають важливе значення в навчально-виховному процесі, оскільки моделюють життєві та виробничі ситуації, професійні стосунки людей, взаємодію речей, явищ, навчають студентів вищих навчальних закладів комунікативної культури, допомагають долати невпевненість, бар'єри у спілкуванні, учать самостійно мислити, розвивають у студентів уміння практичного аналізу, ретельної аргументації висунутих положень, навчають як відстоювати власну точку зору, сприяють самоствердженню майбутніх фахівців, найповнішому виявленню їх сил і можливостей.

Отже, результати проведеного дослідження свідчать, що комунікативна культура є необхідною складовою професіоналізму майбутнього фахівця не залежно від напрямку його підготовки. В умовах сьогодення культура комунікації практично не розвивається і залежить великою мірою від особистісних характеристик людини, направленості її особистості, рівня вмотивованості отримання професійних знань та вмінь на потрібному рівні, а також від потреби у спілкуванні, що зумовлює доцільність вживання певних освітніх заходів для її розвитку й вдосконалення.

Бібліографічні посилання

1. **Емельянов Ю. В.** Активные групповые методы социально-психологической подготовки специалистов / Ю. В. Емельянов // Вопросы психологии. – 1993. – № 4. – С. 69–73.
2. **Знаменская С. В.** Педагогические условия формирования коммуникативной культуры студентов в процессе профессиональной подготовке в вузе: дис. на соискание уч. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.06 / Стояна Васильевна Знаменская. – Ставрополь, 2004. – 169 с.
3. **Корніяка О. М.** Психологія комунікативної культури школяра: [монографія] / О. М. Корніяка. – К.: Міленіум, 2006. – 336 с.
4. **Кравченко Е. В.** Развитие коммуникативной культуры учащихся в условия гуманизации образования: дис. на соискание уч. степени канд. пед. наук: 13.00.01 / Елена Вячеславовна Кравченко. – Саратов, 2004. – 183 с.
5. **Пономаренко Л. А.** Особливості сформованості комунікативної культури у студентів СНУ ім. В. Даля [Електронний ресурс] / Л. А Пономаренко. – Режим доступу : http://snu.edu.ua/university_site_manager/tinymce/upload-files/onti/dal/14/028.pdf. – Загол. з екрана. – Мова укр.
6. **Чайка Г. Л.** Культура ділового спілкування менеджера: [навч. посіб] / Г. Л. Чайка. – К.: Знання, 2005. – 442 с.